

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: ДІАГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Огнева А. М.

*старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології
Держаний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна*

У сучасній психологічній науці соціальний інтелект розглядається як здатність особистості адекватно сприймати, розуміти та прогнозувати поведінку інших людей, орієнтуватися у соціальних ситуаціях та ефективно взаємодіяти в суспільстві [1]. З часу введення поняття Е. Торндайком воно еволюціонувало від описового конструкта до складного багатокомпонентного феномену, що охоплює когнітивні, емоційні, мотиваційно-вольові та поведінкові аспекти [2; 3].

Проблематика соціального інтелекту має міждисциплінарний характер: вона поєднує ідеї когнітивної психології, соціальної перцепції, емоційного інтелекту, психолінгвістики, нейропсихології та психології комунікації. З позицій системного підходу соціальний інтелект визначається як інтегральна характеристика особистості, що забезпечує когнітивно-емоційну регуляцію поведінки у соціальних контекстах, а також гнучке пристосування до змінних соціальних умов [4].

Діагностичні підходи до вивчення соціального інтелекту

Розвиток психодіагностики соціального інтелекту має понад столітню історію, що відображає еволюцію уявлень про сам феномен – від окремої здатності до інтегративного особистісного ресурсу. Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити три провідні етапи становлення діагностичних підходів, кожен із яких відображає певну методологічну парадигму.

1. Класичний когнітивний етап (1920–1970-ті рр.)

Цей етап пов'язаний із формуванням базових уявлень про соціальний інтелект як інтелектуальну здатність до розуміння міжособистісних взаємин. Його започаткував Е. Л. Торндайк (1920), який запропонував трирівневу модель інтелекту: абстрактний, механічний і соціальний. Учений визначав соціальний інтелект як “здатність розумно поводитися у міжособистісних відносинах” [1, с. 229].

Подальший розвиток отримали когнітивні моделі у працях Г. Олпорта, Г. Мерфі, Р. Стернберга, які розглядали соціальний

інтелект як здатність оперувати знаннями про соціальні норми, мотиви та емоції інших. У цей період створюються перші експериментальні методики оцінки соціального розуміння, зокрема «The Chapin Social Insight Test», «Social Understanding Test» тощо.

Пік розвитку когнітивного підходу припадає на 1960–1970-ті роки, коли Дж. Гілфорд у межах своєї тривимірної моделі інтелекту (Structure of Intellect Model) виділяє соціальний інтелект як окрему категорію мислення, спрямовану на опрацювання поведінкової інформації [2]. Він створює комплекс субтестів, спрямованих на виявлення умінь аналізувати поведінку, оцінювати мотиви, передбачати наслідки соціальних ситуацій. Ця модель стала класичною основою більшості подальших психодіагностичних методик.

2. Психосоціальний етап (1980–2000-ті рр.)

На цьому етапі акцент поступово зміщується від суто когнітивних до афективних і міжособистісно-регуляторних аспектів соціального інтелекту. У працях Р. Кеттела, Н. Кантрілла, Р. Стернберга, Д. Гоулмана соціальний інтелект розглядається як комплекс особистісних і комунікативних здібностей, що забезпечують ефективність соціальної адаптації.

Р. Стернберг у своїй тріархичній теорії інтелекту пропонує інтегративне розуміння соціального інтелекту як поєднання аналітичних, творчих і практичних компонентів [3]. Зокрема, “практичний інтелект” у його моделі тісно корелює із соціальним, відображаючи здатність особистості до адаптації в соціальному середовищі, засвоєння досвіду й вибору ефективних стратегій взаємодії.

Паралельно формується емоційно-соціальний підхід, який підкреслює роль емоційної регуляції та емпатії у структурі соціального інтелекту. Д. Гоулман запропонував розширене поняття «*соціально-емоційного інтелекту*», що охоплює не лише розуміння соціальних сигналів, а й умінь будувати стосунки, впливати на інших, проявляти емпатію [4]. Відповідно розробляються психодіагностичні інструменти, спрямовані на вимірювання емпатійності, соціальної чутливості, гнучкості поведінки.

3. Сучасний інтегративно-компетентнісний етап (з початку XXI ст.)

Третій етап характеризується переосмисленням соціального інтелекту як компетентності – інтегративної властивості, що поєднує когнітивні процеси, емоційні стани, мотиваційно-вольові регулятори та соціально-моральні орієнтири. У міжнародному контексті ця тенденція простежується в працях Д. Бар-Она, Дж. Майєра, П. Саловея, Р. Стернберга, які пропонують моделі емоційного й соціального інтелекту як складових загальної адаптивної системи особистості [5].

Сучасні діагностичні моделі базуються на компетентнісному підході, де соціальний інтелект розглядається як функціональна здатність до міжособистісного розуміння, емоційного відгуку та конструктивної регуляції поведінки. На цьому етапі з'являються комплексні інструменти, які поєднують когнітивні, афективні й поведінкові шкали – *Tromsø Social Intelligence Scale (TSIS)*, *Social Skills Inventory (SSI)*, *Bar-On EQ-i* та ін.

В українській психології розвиток цього напряму пов'язаний з працями Л.Орбан-Лембрик, О.Сергієнкової, Н.Пов'якель, Т.Титаренко, О.Коханової, О.Столярчук, які підкреслюють, що соціальний інтелект є індикатором особистісної зрілості, а його діагностика повинна враховувати не лише інтелектуальні, а й аксіологічні, культурні та рефлексивні аспекти [6].

Сучасні дослідження дедалі частіше орієнтуються на мультимодальний підхід, який передбачає поєднання психометричних тестів, поведінкових експериментів і якісних методів аналізу (інтерв'ю, спостереження, контент-аналіз соціальних ситуацій). Такий підхід дає змогу відстежувати не лише рівень сформованості соціального інтелекту, а й його динаміку розвитку, компенсаторні стратегії та потенціал реабілітації в умовах соціальних стресорів, зокрема війни.

Таким чином, діагностика соціального інтелекту пройшла шлях від тестування окремих когнітивних операцій до комплексної оцінки соціальної компетентності як інтегральної системи. Сучасний підхід ґрунтується на взаємозв'язку між інтелектуальним розумінням соціальної реальності, емоційною включеністю, моральною відповідальністю та особистісною саморегуляцією. У перспективі розвитку ці діагностичні моделі мають потенціал для використання у сферах освіти, професійної психології та комплексної реабілітації особистості.

Література

1. Торндайк Е. Л. Інтелект і його застосування [англ. *Intelligence and Its Uses*]. *Harper's Magazine*. 1920. Т. 140. С. 227–235.
2. Гілфорд Дж. П. Природа людського інтелекту [англ. *The Nature of Human Intelligence*]. Нью-Йорк : McGraw-Hill, 1967. 538 с.
3. Стернберг Р. Дж. Тріархічна модель інтелекту [англ. *The Triarchic Mind: A New Theory of Human Intelligence*]. Нью-Йорк : Penguin Books, 1988. 319 с.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект: чому він може важити більше, ніж IQ / пер. з англ. Харків : Віват, 2018. 544 с.
5. Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18 (Suppl.). P. 13–25.

6. Орбан-Лембрик Л. Е., Сергієнкова О. П., Пов'якель Н. І., Титаренко Т. М., Коханова О. П., Столярчук О. А. Психологія соціального інтелекту особистості. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 312 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-568-9-26>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПСИХОЛОГА НГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Онищук К. І.

*ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національна академія Національної гвардії України
м. Золочів, Україна*

Особистість військового психолога формується у взаємодії професійного навчання та життєвого досвіду. Внутрішня модель «Я-психолога» містить уявлення про власні цінності, компетентність та роль у наданні допомоги іншим. На початкових етапах професійного становлення ця модель детермінується етичними принципами, методами роботи та професійними нормами, засвоєними в процесі освіти. Гуманістична парадигма підготовки психологів наголошує на емпатії, безумовному прийнятті, рефлексії та особистісній зрілості фахівця [1;2].

Життєвий досвід набутий під час воєнного стану, як-от власні втрати, бойові події чи травматичні ситуації, формує подвійний ефект: він може посилювати емпатію, але й підвищувати вразливість до емоційного виснаження [3]. Самосприйняття фахівця визначає баланс між професійним та особистим «Я». За умов надмірного стресу ці межі розмиваються, відбувається отождолення себе лише з професійною роллю, що прискорює деформацію ідентичності [4].

Позитивний професіогенез військового психолога забезпечується усвідомленням вибором професії, розвитком саморефлексії, соціальної толерантності та саморегуляції. Такий психолог інтегрує професійну діяльність у систему власних цінностей, що знижує ризик деформації. Натомість негативна траєкторія характеризується звуженням особистісного простору, домінуванням «Я-професійного» над «Я-особистим», емоційним виснаженням і втратою сенсу діяльності [5].